

Koncepcja ek zarządzania miastami w kontekście zrównoważonego rozwoju i odpowiedzialności społecznej

Ewa Jadwiga Lipińska

Politechnika Rzeszowska

al. Powstańców Warszawy 10, 35-959 Rzeszów, Polska

e.lipinska@prz.edu.pl

Abstract

The concept of eco-management of cities in the context of sustainable development and social responsibility

The author defines three equally important theories: the eco-management and audit system with sustainable development and social responsibility. A critical query of literature in English and Polish indicated the necessary and sufficient conditions to link the spatial structure of cities with the features of the three theories. The literature, however, does not include such a synthetic consideration of the urban development model, where the eco-management system is based on social responsibility and sustainable development. The thesis is that the process of socially responsible city management is based on true sustainable development, which is achieved in the city's eco-management and audit system, based on the identified environmental aspects of the city. The article is the first comprehensive piece of evidence to demonstrate the need for a compulsory (rather than voluntary) and deep environmental approach to urban development to make it equitably responsible and sustainable. The article indicates the research gaps, which are the environmental and socio-ecological aspects of cities. A definition of the term environmental management and audit system of cities as an organisation is given. The lack of ecological security of semi-peripheral and the peripheral cities may be the reason why global civilisation challenges cannot be met. The author refers to the ecological safety of cities, proposes potential future research and invites to intercultural discussions on the problems of city management, which are still not socially responsible and sustainable.

Key words: eco-management and audit system, sustainable development, social responsibility, global cities.

Słowa kluczowe: system ek zarządzania i audytu, zrównoważony rozwój, odpowiedzialność społeczna, miasta globalne.

1. Wstęp

Zarządzanie polega na kierowaniu elementami tworzącymi albo ograniczającymi dobrostan społeczeństw. Cztery zasoby służą do wzrostu dobrostanu: kapitał społeczny, położenie geograficzne, środowisko naturalne i rynek wewnętrzny. Teoria neoklasyczna mikroekonomii nie wyjaśnia jednak, jak spójność tych zasobów może być zgodna z maksymalizacją ich użyteczności dla miast jako centrów biznesu lokalnego lub regionalnego, a nawet globalnego.

Celem niniejszych badań rozwoju miast była ocena ich odpowiedzialności społecznej wobec wyzwania cywilizacyjnego, jakim jest zrównoważony rozwój miast, z uwzględnieniem systemu zarządzania środowiskowego. Obecnie miasta globalne, stanowiące rdzeń światowego systemu polityczno-ekonomicznego, są bardziej rozwinięte, gdyż lepiej korzystają z wiedzy i innowacji. Tymczasem w Polsce nadal istnieją segmenty gospodarki narodowej wyłączone spod działania globalnego rynku (Ćwikliński 2009; Kołodko 2014).

Teza badań jest następująca: rozwój miast jest odpowiedzialny społecznie, gdy jest rozwojem zrównoważonym i opiera się na systemie zarządzania środowiskowego i audytu.

Z punktu widzenia badań systemu ekozarządzania miastami autorka przyjęła założenie, że rozwój miast wiąże się z kształtowaniem ich funkcjonalnych struktur przestrzennych w danych warunkach i z przekształcaniem dysfunkcyjnych struktur przestrzennych w funkcjonalne. Można zatem przyjąć, że procesy kształtowania i przekształcania struktur przestrzennych miast są determinowane przez ich aspekty środowiskowe odnoszące się do trzech czynników społeczno-gospodarczych: (1) zmiany struktur gospodarczych i społecznych, (2) wprowadzania nowych funkcji gospodarczych i społecznych, albo (3) wcale niepowiązanych ze sobą funkcji gospodarczych i społecznych. Zróżnicowanie przestrzenne struktury miast wymaga zidentyfikowania ich aspektów środowiskowych, które są konieczne i wystarczające, aby konkretne miasto mogło aspirować do funkcji organizacji odpowiedzialnej i zrównoważonej.

2. Globalne zmiany przestrzenne

Za podstawę współczesnego podziału świata przyjmuje się teorię światowego systemu ekonomiczno-politycznego według Immanuela Wallersteina (1974). Opiera się ona na trzech założeniach (Hoeschele 2002; Rykiel 2006: 232): (1) relacje ekonomiczne i polityczne między regionami świata określają jego rdzeń i peryferie; (2) istnienie peryferii jest niezbędne dla istnienia rdzenia; (3) istnienie semiperyferii jest wystarczającą nagrodą dla ich mieszkańców, aby odczuwali wspólnotę interesów z rdzeniem.

Pogłębianie się różnic rozwoju krajów od przełomu XX i XXI w. zostało spowodowane transferami zasobów z krajów semiperyferii i peryferii do krajów rdzenia, obejmującymi zasoby ludzkie, finansowe i wiedzy (Łojewski 2008). Transformacja polityczna i gospodarcza natomiast umożliwiła konkurencyjność krajom semiperyferii.

Procesy zaludniania miast i ich szybki rozwój są szczególnie spowodowane migracjami z krajów zagrożonych terroryzmem i wojnami. Migracje, nadmierna eksploatacja zasobów naturalnych, produkcja i konsumpcja, emisje odpadów oraz kryzysy gospodarcze powodują pojawianie się w przestrzeni miast, szczególnie w krajach semiperyferii i peryferii, problemów ekologicznych, społecznych i gospodarczych. Wynika to z faktu, że około 30% mieszkańców tych miast żyje w slumsach, pustostanach oraz w nieformalnych domach i osiedlach (Potsiou i inni, 2010). Celem miast jako organizacji powinno być natomiast bezpieczeństwo i dobrostan mieszkańców (Brennan 1999; Bloom i inni, 2008). Mieszkańcy oczekują raczej sprawiedliwego zaspokajania potrzeb materialnych, a nawet duchowych, w ekologicznie zrównoważonej przestrzeni miast.

W trzech parach domen (lub czynników) wraz z rozwojem urbanizacji pojawiły się potrzeby wdrożenia ekoinnowacyjnych technik i technologii oraz metod i sposobów rozwiązywania problemów miast. Są to czynniki: społeczno-ekonomiczny, ekonomiczno-ekologiczny i społeczno-ekologiczny (Li i inni, 2012). W miastach ukształtowały się bowiem trzy nowe relacje (Brennan 1999; McLaren i inni, 2005; Grimmond 2007; Manfré i inni, 2012): (1) między przestrzeniami urbanizacji a środowiskiem naturalnym; (2) między organizacjami działającymi w mieście a władza-

mi miast realizującymi zadania własne lub zlecone; (3) między bezpieczeństwem rozwoju społeczeństw a ich gospodarek.

Przestrzeń przyrody miast opisuje pięć czynników (lub domen) jakości i stanu urbanizacji (Jałowiecki 1999; Szczepański, Jałowiecki, 2002; Rosner, Stanny, 2014): demograficzny, kulturowy, architektoniczny, techniczny i ekonomiczny. Brak równowagi między tymi pięcioma czynnikami doprowadził (szczególnie w Europie) do spowolnienia rozwoju gospodarczego i społecznego. Dodatkowo pandemia (od 2019 r.) jest problemem, który wpływa na odporność organizacji, zmuszając je do głębszego przyjrzenia się założeniom teorii i praktyki zarządzania środowiskowego miastami. Danych do oceny skuteczności tego nowego (pandemicznego) zarządzania miastami jeszcze nie zebrano, a są one ważne dla oceny zadań i infrastruktury oraz interesantów miast, aby był możliwy rozwój nawet w rozproszonych formach organizacji (George i inni, 2020).

Skutkiem wcześniejszego (przed pandemią) wzrostu fali migracji do miast było również powiększenie się obszarów miast, a wzrost konsumpcji stał się powodem lokalizowania produkcji w krajach semiperyferii i peryferii oraz powstania całym światem nowych miast (Aglietta 2013).

Z punktu widzenia prędkości rozwoju miast ważne są obecne skutki urbanizacji, gdyż opierają się one na parze czynników społeczno-gospodarczych, tj. (1) na negatywnych doświadczeniach transformacji społecznej i gospodarczej krajów Europy Środkowo-Wschodniej i (2) na pozytywnych doświadczeniach tejże transformacji krajów Azji Wschodniej. Wiodącymi dwoma czynnikami rozwoju miast stały się natomiast: (1) rola państwa i regionu oraz (2) znaczenie aspektów środowiskowych (tj. ekologicznych i społecznych) kraju i regionu.

3. Metodyka badań

Metodyka badań opiera się na krytycznej kwerendzie archiwalnej literatury w języku angielskim i polskim oraz doborze zbioru teorii i praktyk w kontekście trzech różnych koncepcji widzenia przestrzeni miast, ale ideologicznie powiązanych, tj. (1) systemu ekozarządzania i audytu miast, (2) zrównoważonego rozwoju miast oraz (3) odpowiedzialności społecznej miast. Dokonano krytycznej analizy baz da-

nych organizacji krajowych i zagranicznych zobowiązanych do gromadzenia wiedzy o miastach w ich granicach administracyjnych i wiedzy o regionach otaczających te miasta, których mieszkańcy są zależni społecznie i ekonomicznie od miasta centralnego (GUS 2017; CMS 2017, 2018).

4. Krytyczna analiza i perspektywy rozwoju miast

4.1. Aspekty środowiskowe

Aspekty środowiskowe miast pośredniczą w występowaniu zależności między ich środowiskami naturalnym i technicznym oraz są przypisywane interesantom użytkującym te dwa środowiska (Krabbendam, Os, 2005; Selten, Cantor-Graae, 2005; Os i inni, 2010; Peen i inni, 2010; Lederbogen i inni 2011). Aspekty środowiskowe polskich miast wciąż nie są poznane. Miasta tymczasem są miejscami tworzenia dobrostanu ich mieszkańców (Tzoulas i inni, 2007; Lederbogen i inni 2011; Shwartz 2014). Spostrzeżenie to opiera się zazwyczaj na poziomach rozwoju obszarów ważnych w kontekście kultury i wypoczynku (McMichael 2000).

Unia Europejska przyjęła wobec miast stanowisko (w 1997 r.), że występujące w nich negatywne zjawiska społeczne i ekologiczne są skutkiem złego wypełniania zadań własnych przez zarządzających miastami. Przykładowo, za złe zarządzanie można uważać braki w infrastrukturze społecznej, wyrażone odsetkiem mieszkańców korzystających z oczyszczalni ścieków w wybranych krajach (tab. 1).

Z punktu widzenia bezpieczeństwa ekologicznego miast cztery elementy ekonomiczne rozszerzają politykę społeczną: (1) osiągnięcie wysokiego poziomu ochrony przyrody w miastach i poprawa jej jakości, (2) ochrona zdrowia i życia mieszkańców, (3) wspieranie zrównoważonego rozwoju gospodarczego miast, (4) odpowiedzialność społeczna władz miast.

Można zidentyfikować cztery przyczyny braku poczucia bezpieczeństwa ekologicznego w miastach (Picarelli i inni, 2005; Leoński 2016): produkcję, konsumpcję, zarządzanie i finanse. Kontekst zagrożeń środowiskowych w miastach jest ważny, gdyż miejsca miast w środowisku przyrodniczym są kształtowane przez złożone zależności między ludźmi a biosferą, gdzie ludzie są zawsze częścią biosfery w aspektach biologicznym, społecznym i kulturowym (Tzoulas i inni, 2007; Matsuoka, Ka-

plan, 2008; Luck i inni, 2011; Dallimer i inni, 2012; Shwartz 2014; Laurent 2015; Klarin 2018).

Tabela 1. Zarządzanie infrastrukturą komunalną w wybranych krajach europejskich (2015)

Kraj	Mieszkańcy korzystający z oczyszczalni ścieków (%)	Mieszkańcy korzystający z sieci wodociągowej i kanalizacyjnej	
		sieć wodociągowa (%)	sieć kanalizacyjna (%)
Austria	95	89	95
Belgia	91	99	82
Bułgaria	76	99	76
Chorwacja	55	-	55
Cypr	30	100	30
Czechy	85	94	85
Dania	91	-	91
Estonia	82	82	82
Finlandia	83	-	83
Francja	82	99	82
Grecja	93	91	93
Hiszpania	97	100	97
Holandia	99	100	99
Irlandia	69	83	69
Islandia	91	95	91
Litwa	72	80	72
Luksemburg	100	100	100
Łotwa	71	-	71
Malta	99	100	99
Niemcy	96	99	97
Norwegia	86	89	86
Polska	73	92	73
Portugalia	65	92	74
Rumunia	48	64	48
Słowacja	65	88	65
Słowenia	63	-	63
Szwajcaria	98	-	98
Szwecja	87	86	87
Turcja	87	97	87
Węgry	79	100	79
Wielka Brytania	97	-	97

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS 2017: tab. 6 (347), 7 (348), 19

(360)

Koncepcję aspektów środowiskowych miast można określić na podstawie zadań własnych i zleconych administracji miast oraz innych organizacji funkcjonujących w mieście, ponieważ są one przyczyną presji na środowisko przyrodnicze i społeczne. Reasekuratorzy z dyscypliny ekologii przemysłowej oraz zrównoważonej konsumpcji i produkcji dopiero wówczas mogą tworzyć racjonalne strategie rozwoju.

Aspekty środowiskowe różnych organizacji w miastach nie są priorytetem polityki państwa jako organizacji koncentrującej kapitał przyrodniczy i społeczny.

4.2. Ek zarzadzanie

Poznanie przestrzennych presji społeczno-gospodarczych ułatwia budowę modelu ek zarzadzania miastami, tj. zarzadzania środowiskowego. Horyzontalna struktura organizacji umożliwia jej elastyczne dostosowanie się do potrzeb rynku, a w rezultacie do przyspieszenia rozwoju, aby następnie przekształcić się w bardziej złożoną strukturę. Pojawienie się specjalizacji wewnątrz tej struktury powoduje, że organizacje mogą poprawnie dysponować swoimi zasobami wewnętrznymi. Brak poprawnej komunikacji między poziomami organizacyjnymi, powolność wynikająca ze skomplikowanych procesów decyzyjnych i rozwój oparty na osiągnięciu celów są powodami opóźnień w reagowaniu na potrzeby rynku przez organizacje.

Model ek zarzadzania miastami przyspiesza proces decyzyjny w kontekście bezpieczeństwa ekologicznego państwa. Warunkiem tego przyspieszenia są celowe nakłady finansowe na badanie społeczno-ekologicznych czynników zarzadczych i ekosystemów w sytuacji przekształcania stref, w których pojawiają się szkody. Analiza presji gospodarczych i bytowych na ekosystemy w miastach również pozwala na kwantyfikację *cyklu życia ekosystemów jako produktu miejskiego* (Lenzen, Peters, 2009). Ważna jest zatem ocena wpływu aspektów środowiskowych miast na wzrost dobrobytu i dobrostanu mieszkańców, która to ocena jest zależna od *miejsca* i *czasu* oraz od *receptora*. Równie ważna jest ocena cykli życia ekosystemów jako produktu miejskiego, a także ocena kompromisów etycznych w zarządzaniu ekosystemami miejskimi (Potting i inni 1998; Sadamichi, Kato, 2006).

Przykładowo, ważne są społeczno-ekonomiczne czynniki zarządcze jako decyzje administracyjne, które mogą usunąć obecne braki w infrastrukturze społecznej, wyrażone jako odsetek obywateli mogących korzystać z sieci wodociągowej i kanalizacyjnej w wybranych krajach (tab. 1).

W literaturze nie odnaleziono definicji terminu *system zarządzania środowiskowego i audytu miast jako organizacji*, dlatego zaproponowano tu następującą definicję: system zarządzania środowiskowego i audytu miasta (tj. ekozarządzania) jest narzędziem dla zarządzających miastem, które ma wspierać politykę środowiskową miasta i oznacza zmniejszanie wpływu miasta na jego otoczenie. Ocena efektywności funkcjonowania systemu ekozarządzania jest wykonywana na podstawie audytu efektów działalności środowiskowej miasta jako organizacji. Audyt ten obejmuje również ocenę dialogu prowadzonego z organizacjami w mieście i ocenę angażowania interesantów miasta aspektami środowiskowymi w przeglądzie środowiskowym.

Międzynarodowa definicja terminu *efekty działalności środowiskowej* oznacza mierzalne skutki zarządzania przez organizację jej aspektami środowiskowymi. W tej samej normie prawnej definicja terminu *aspekt środowiskowy* oznacza składnik działalności lub produktów lub usług organizacji, który wpływa lub może wpływać na środowisko.

Ekozarządzanie miastami nie opiera się na odpowiedzialności społecznej i zrównoważonej konsumpcji oraz produkcji, natomiast proces ten powinien harmonijnie współistnieć w rozwoju miast. Koncepcja *dobrowolności* wdrażania systemu ekozarządzania i audytu zniechęca natomiast do wdrażania polityki środowiskowej w miastach. Procesy ekozarządzania miastami wymagają tymczasem obowiązkowego i *głębokiego podejścia ekologicznego*, aby były sprawiedliwie odpowiedzialne i zrównoważone. Ryzyka wystąpienia zagrożeń dla czynników społeczno-ekonomicznych i ekonomiczno-ekologicznych miast wydają się więc wystarczającym uzasadnieniem dla podjęcia badań systemów ekozarządzania miastami. Badania te (Lederbogen i inni, 2011; Leoński 2016): (1) generują koszty zewnętrzne powodowane przez miasta; (2) kreują dobrostan z uwzględnieniem wymagań przyrody i relacji społecznych;

(3) monitorują ekologiczne postawy interesantów miast; (4) nadzorują przestrzeganie (już globalnych) norm bezpieczeństwa ekologicznego.

Z punktu widzenia miast jako narzędzi bezpieczeństwa ekologicznego (w skalach mikro, makro i mega) procesy zarządzania miastami są również narzędziami polityk rozwoju miast: przestrzennej i środowiskowej. Ważnych jest pięć kierunków tych polityk (Borys 2011): (1) urbanistyka i architektura, (2) ład przestrzenny, (3) walory krajobrazowe, (4) ochrona ekosystemów oraz (5) ochrona zdrowia mieszkańców miast. Teoria planowania i zagospodarowania przestrzennego powinna być zatem spójna z teorią odpowiedzialności społecznej i z teorią zrównoważonego rozwoju oraz bezpieczeństwa ekologicznego.

Z punktu widzenia przyrody ważne jest spełnianie wymagań zrównoważonej urbanistyki i architektury jako użytkowników przyrody. Tempo urbanizacji ujawnia bowiem dwa działania (Frydryczak 2009): (1) coraz rozleglejsze tereny są urbanizowane; (2) wzrost zaludnienia miast powoduje brak kontaktu mieszkańców z naturą i wzrost jej zanieczyszczenia. W kontekście pierwszego działania w systemach zarządzania bierze się pod uwagę granice administracyjne miast, chociaż wpływ tych systemów na środowisko nie pokrywa się z tymi granicami, gdyż jest szerszy. W kontekście drugiego działania społeczno-ekologiczne czynniki rozwoju miast są nieznane, a zanieczyszczenia są zagrożeniem dla zdrowia i życia mieszkańców miast i ich regionów.

Niezrozumienie i niewdrożenie systemów ekozarządzania miastami wydaje się niebezpieczne, bo nie rozwija potrzeb ograniczania użytkowania ekosystemów i ich trwałości (Shivy 2010). Badania aspektów środowiskowych miast jako organizacji, ale o zasięgu większym niż ich formalne granice administracyjne, są natomiast ważne w kontekście wpływu miast na regiony.

4.3. Zrównoważony rozwój

Trzy czynniki ekonomiczno-ekologiczne zidentyfikowane w teorii i praktyce ekonomii środowiska nie ograniczają zasady oszczędnego korzystania z zasobów środowiska naturalnego (Rogall 2010; Engel i inni, 2011). Są to: (1) złe zarządzanie kosztami przyrody, które ulegają ekstermalizacji, tj. zostają przeniesione z rzeczywi-

stego sprawcy szkody w przyrodzie na inne osoby, w rezultacie czego dochodzi do błędnej alokacji dóbr, które wydają się bardzo tanie; (2) zasoby przyrody są traktowane jako dobra wolne, wobec których nie ma żadnych ograniczeń; (3) zachowania społeczne są nieadekwatne do powstających w ich rezultacie szkód w przyrodzie. Istnienie tych trzech czynników ekonomiczno-ekologicznych wynika z istnienia czynników instytucjonalnych, tj. z wszelkich form ograniczeń albo ich zaniechań tworzonych przez rządy, bo to one kształtują formalne zachowania administracyjne.

Warto zauważyć, że pojęcie *zrównoważonego rozwoju* bywa utożsamiane z pojęciem *ekorozwoju*, co nie wydaje się właściwe. Pojęcie *ekorozwoju* zawiera się bowiem raczej w koncepcji *zrównoważonego rozwoju*, gdyż opiera się na założeniu, że gospodarki krajów należy prowadzić zgodnie z uwarunkowaniami przyrodniczymi (Laurent 2015; McCartney 2015; Klarin 2018). Definicja *ekorozwoju* odnosi się do rozwoju lokalnego i regionalnego, który powinien być spójny z potencjałem danego obszaru oraz uwzględniać racjonalne wykorzystanie zasobów naturalnych, nowych technik i technologii oraz form organizacyjnych, z poszanowaniem wartości kulturowych (United Nations, 1997). W kontekście *ekorozwoju* są ważne trzy czynniki ekonomiczno-ekologiczne miast, które jednak nie są precyzyjnie określone (w strategiach rozwoju polskich miast). Są to: (1) potencjał społeczno-gospodarczy miast z ich ograniczeniami ekologicznymi; (2) redystrybucja zasobów dla zapewnienia wzrostu dobrobytu mieszkańców miast (również z ograniczeniami ekologicznymi); (3) użytkowanie zasobów środowiska naturalnego także w przyszłości.

Warto jednak pamiętać, że *miarą rozwoju* nie może być tylko wzrost dochodu narodowego, ale również należy brać pod uwagę *jakość rozwoju* (Laurent 2015; McCartney 2015; Klarin 2018).

Rozwój miast powinien się opierać na trzech elementach zrównoważenia (Klarin 2018): (1) ekologicznym, tj. zdolności utrzymania stanu i jakości środowiska naturalnego, wymaganych do prowadzenia działalności gospodarczej i utrzymania dobrostanu społeczeństw; (2) społecznym, tj. zdolności zapewnienia wolności i praw obywateli, zachowania tożsamości kulturowej, budowania szacunku dla różnorodności kulturowej; (3) gospodarczym, tj. zdolności uzyskiwania wzrostu dochodu na-

rodowego. Równowaga między tymi trzema elementami stanowi o *rzeczywistym zrównoważonym rozwoju* miast.

Z punktu widzenia pojęcia *postępu* badania ek zarządzania miastem dotyczą sumy działań wszystkich organizacji w mieście, tj. procesów ukierunkowanych zmian dla rozwoju środowiskowego. Pojęcie postępu odniesione do *dlugotrwałego* rozwoju miast stanowi o potrzebie równoważenia rozwoju instytucjonalnego (Glaser i inni, 2015). System instytucjonalny miast zapewnia kontrolę regulacji ekonomicznych i organizacyjnych rynków wewnętrznych miast oraz działań organizacji niższego rzędu funkcjonujących w miastach. Identyfikacja uwarunkowań instytucjonalnych może natomiast chronić uczestników globalnego rynku przed jego niekontrolowaną dynamiką (Kowalczewski 2013).

Takie ujęcie rozwoju miast wynika z faktu, że powiązania ekonomiczno-społeczne i ekonomiczno-ekologiczne są szczegółowo zbadane i odnoszone do paradygmatu rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu lub *zielonej gospodarki* (Krugman 2010; Bina 2013; Loiseau i inni, 2020). Badań natomiast wymagają niewyjaśnione powiązania społeczne i ekologiczne. Brak znajomości tych powiązań oznacza brak zrównoważonego rozwoju. Warto zauważyć, że promowane pojęcie *zielonego* wzrostu gospodarczego nie jest trafnie określone, bo przymiotnik *zielony* oznacza nie tylko kolor, ale także niedojrzałość, albo coś początkowego, albo raczej chorobę niż zdrowie, w ten sposób podważając sens terminu *rozwój*.

Potrzeba zmiany orientacji krajowej strategii rozwoju miast, aby mogły one sprostać wymogom Unii Europejskiej, wynika szczególnie z globalnych kryzysów ekologicznych, na które wpływa lokalne niezrównoważenie rozwoju. Kryzysy te są skutkiem braku rzetelnego egzekwowania polityczno-prawnych regulacji bezpieczeństwa ekologicznego. Przykładowo, w kontekście ochrony środowiska kontrola przestrzegania przez polskie gminy przepisów o utrzymaniu czystości i porządku wykazała brak obowiązujących regulaminów oraz wymaganych uchwał dotyczących organizacji systemu gospodarki odpadami komunalnymi, chociaż jest to obowiązek samorządów lokalnych (od 2013 r.). Skutkiem tych braków było niewprowadzenie w wymagany terminie zmiany przepisów prawa miejscowego. Brak było również ujednoczenia systemu selektywnej zbiórki odpadów komunalnych, a fakt ten spo-

wodował zmniejszenie ich odzysku i recyklingu oraz zmniejszenie masy odpadów ulegających biodegradacji i kierowanych na składowiska odpadów (GIOŚ 2018).

Z punktu widzenia terytorium państwa zrównoważony rozwój nie może być osiągnięty w skali jednego miasta. Warto zauważyć, że termin *zrównoważony rozwój* informuje o potrzebie zapewnienia standardów ekologicznych tak, aby stworzyć heterogeniczny zestaw wartości, praw i obowiązków dla interesantów miast, ale tylko w ramach wyznaczonych przez prawa przyrody. Stwierdzenie to jest również bliskie traktatowego ujęcia *rzeczywistego zrównoważonego* rozwoju gospodarek regionów.

Są więc ważne cztery cechy *systemu ekozarządzania i audytu* jako narzędzia służącego do oceny kultury zrównoważonego rozwoju miast: (1) wartość konstytucyjna tego systemu, (2) ocena kultury odpowiedzialności społecznej miast w tym systemie, (3) identyfikacja czynników społeczno-ekologicznych miast, (4) identyfikacja aspektów środowiskowego rozwoju.

4.4. Odpowiedzialność społeczna

Komisja Europejska (2010) proponuje trzy kierunki rozwoju wzajemnie ze sobą powiązane, które można odnieść do miast: (1) *wzrost inteligentny*, tj. rozwój gospodarczy i społeczny oparte na wiedzy i na nakładach finansowych na badania oraz stosowaniu mechanizmów sprzyjających wdrażaniu teorii do praktyki gospodarczej i społecznej; (2) *wzrost etyczny i sprawiedliwy*, tj. rozwój gospodarczy oparty na celowym i efektywnym korzystaniu z zasobów przyrody oraz na stosowaniu technik i technologii, które nie powodują szkód w środowisku; (3) *wzrost włączenia społecznego*, tj. rozwój gospodarczy oparty na organizacjach dążących do aktywizacji zawodowej osób wykluczonych społecznie, jak również rozwój zapewniający spójność społeczną i terytorialną. Tworzenie harmonii między tymi trzema kierunkami rozwoju miast wydaje się możliwe do osiągnięcia, gdy będzie skutkiem stosowania systemu ekozarządzania miastami.

Z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju środowiskowego jako podstawy trwałości społeczno-gospodarczej miast rozwój ten decyduje o nieuzużywaniu zasobów przyrody w miastach (Jenkins 2009). Istnienie i jakość przyrody w miastach są podstawami utrzymania dobrostanu ich wszystkich podmiotów. Problem *trwałości*

zależy od aktywności interesantów w przestrzeni miast, w której przyroda w miastach nie będzie niszczone lub tracona, nawet przy wielokrotnym powtarzaniu tych aktywności w krótkim okresie odtwarzania się zasobów (Klarin 2018). W kontekście tym rozumienie definicji terminu *odpowiedzialność* powinno się odnosić do wartości i norm moralnych, a nie tylko prawnych. Koncepcja rzeczywistej odpowiedzialności społecznej miast wynika więc z połączenia pięciu domen rozwoju, tj. ekologicznej, społecznej, ekonomicznej, instytucjonalnej i politycznej, z co najmniej trzema wartościami: dobrem, etyką i sprawiedliwością.

Warto zauważyć, że brak wiedzy o powiązaniach społeczno-ekologicznych jest warunkiem wystarczającym do uznania, że nie istnieje rzeczywista odpowiedzialność społeczna miast. Brak natomiast rzeczywistego zrównoważonego rozwoju jest wystarczającym dowodem braku skoordynowania również wymienionych pięciu czynników rozwoju miast. Brak jest również dowodów, że polityka ukierunkowana na przyspieszenie lub opóźnienie urbanizacji przyspiesza rozwój gospodarczy miast. Urbanizacja jest raczej wskaźnikiem niż narzędziem rozwoju gospodarczego (Bloom i inni, 2008). Aspektów środowiskowych nie należy więc poszukiwać w rozwoju urbanizacji, ale w rozwoju gospodarczym.

Stan rzeczywistej odpowiedzialności społecznej miast jest trudny do osiągnięcia, chociaż są integrowane i realizowane ich czynniki oraz cele rozwoju, a również osiągnięte rezultaty tej działalności. Przykładowo, ocena stanu realizacji krajowego programu oczyszczania ścieków komunalnych dla miejscowości powyżej 2000 mieszkańców wykazała przypadki niedotrzymania norm redukcji biochemicznego zapotrzebowania tlenu w ściekach odprowadzanych z oczyszczalni ścieków i nieprawidłowe określenie warunków jakości dla tych ścieków (GIOŚ 2018).

Z punktu widzenia konstytucyjności zrównoważonego rozwoju w Polsce miastą są organizacjami konstytucyjnie zobowiązanymi do odpowiedzialności społecznej. W kontekście tym doktryna odpowiedzialności społecznej, integrując domenę ekologiczną z pozostałymi czterema domenami rozwoju miast (społeczną, ekonomiczną, instytucjonalną i polityczną), umożliwia wzrost i postęp w systemie ekozarządzania i audytu, gdyż ten ostatni wymaga identyfikowania aspektów środowiskowych i poprawiania skutków działalności środowiskowej miast. System ekoza-

rzządzania jest narzędziem oceny cech rzeczywistej odpowiedzialności za rzeczywisty zrównoważony rozwój. System ek zarządzania i audytu miast jest warunkiem koniecznym, aby można było dokonać rzeczywistej oceny kultury organizacyjnej miast. Tymczasem ani teoria rzeczywistego systemu ek zarządzania miastami, ani teoria rzeczywistego zrównoważonego rozwoju miast, ani teoria rzeczywistej odpowiedzialności społecznej miast nie są w Polsce stosowane.

Wydaje się, że globalne wyzwania rozwojowe (ekologiczne, społeczne i gospodarcze), szczególnie spowodowane potrzebami i oczekiwaniami konsumpcyjnymi i produkcyjnymi, będą nadal prowadzić do nadużyć w wykorzystywaniu ekosystemów miast. Starzenie się społeczeństw i niski poziom ich wiedzy wymagają nowych rozwiązań w zarządzaniu globalną spójnością pięciu czynników (ekonomicznego, społecznego, ekologicznego, politycznego i instytucjonalnego), aby było możliwe uzyskanie rzeczywistego bezpieczeństwa ekologicznego miast.

5. Podsumowanie

W krajach rdzenia światowego systemu ekonomiczno-politycznego funkcjonują inne mechanizmy rozwoju ekonomicznego, społecznego, ekologicznego, politycznego i instytucjonalnego niż w krajach semiperyferii i peryferii. Pojawiło się zróżnicowanie podmiotów gospodarki: (1) wzrósł udział organizacji międzynarodowych i transnarodowych; (2) wzrósł międzynarodowy podział pracy; (3) wzrosła rola wzajemnych powiązań gospodarczych między krajami rdzenia, a zmalała między krajami semiperyferii i peryferii. Pojawiły się propozycje harmonizowania rozwoju, które wymagają współpracy miast, aby integrować działania rozwojowe państw dążących do poprawy dobrostanu swoich społeczeństw z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju.

Trzy doktryny są warunkami koniecznymi dla transformacji społeczno-ekonomicznej i ekonomiczno-ekologicznej miast oraz dla identyfikacji czynników społeczno-ekologicznych, aby miasta przyszłości zapewniały zrównoważony rozwój. Są to: rzeczywista odpowiedzialność społeczna miast i rzeczywisty zrównoważony rozwój miast oraz rzeczywiste zarządzanie środowiskowe i audyt miast. Z punktu widzenia tych trzech doktryn ważne są badania zmian kultur organizacyjnych urzęd-

dów miast i ich strategii rozwoju miast, gdyż dzięki tym doktrynom można skutecznie uniknąć negatywnych skutków transformacji miast dla środowiska. Badania ułatwiają zastosowanie tych trzech doktryn w praktyce i sprzyjają skuteczności identyfikowania aspektów środowiskowych oraz przewidywania skutków działalności środowiskowej miast.

Wdrożenie modelu odpowiedzialnego społecznie i zrównoważonego rozwoju miast zarządzanych środowiskowo jest szczególnie ważne w kontekście poglądu, że polskim interesem narodowym jest sprostanie wyzwaniu cywilizacyjnemu krajów wyżej rozwiniętych, a nawet samym miastom globalnym.

6. Literatura

- Aglietta M., 2013: *Chinese capitalism and its future*. "Paristech Review"; <http://parisinnovationreview.com/articles-en/chinese-capitalism-and-its-future>.
- Bina A., 2013: *The green economy and sustainable development: an uneasy balance?* „Environment and Planning C: Government and Policy”, 31, 1023-1047.
- Bloom D. E., Canning D., Fink G., 2008: *Urbanization and the Wealth of Nations*. "Program of the Global Demography of Aging, Working Paper Series", 30.
- Borys T., 2011: *Zrównoważony rozwój – jak rozpoznać ład zintegrowany*. „Problemy Ekorozwoju”, 6, 75-81.
- Brennan E. M., 1999: *Population, Urbanization, Environment, and Security: A Summary of the Issues*. "Environmental Change & Security Project Report", 5, 4-14.
- CMS, 2018: *Largest cities in the world*. City Mayors Statistics; <http://www.citymayors.com/statistics/largest-cities-country-by-country.html>.
- CMS, 2017: *Largest cities in the world and their Mayors*. City Mayors Statistics; <http://www.citymayors.com/statistics/largest-cities-mayors-1.html>.
- Ćwikliński H., 2009: *Ocena nowej roli władz publicznych w gospodarce: osiągnięcia i niedostatki*. „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu”; 24, 135-146.
- Dallimer M., Irvine K. N., Skinner A. M. J., Davies Z. G., Rouquette J. R., Maltby L. L., Warren P. H., Armsworth P. R., Gaston K. J., 2012: *Biodiversity and the feel-good*

- factor: understanding associations between self-reported human well-being and species richness.* „Bioscience”, 62, 47-55.
- Engel K., Jokiel D., Kraljevic A., Geiger M., Smith K., 2011: *Big cities. Big Water. Big challenges. Water in an Urbanizing World*; http://www.wwf.se/source.php/1390895/Big%20Cities_Big%20Water_Big%20Challenges_2011.pdf.
- Frydryczak B., 2009: *Estetyka przyrody: nowe pojmowanie natury.* „Estetyka i Krytyka”, 15/16, 41-55.
- George G., Lakhani K. R., Puranam P., 2020: *What has changed? The Impact of Covid Pandemic on the Technology and Innovation Management Research Agenda.* „Journal of Management Studies”; 57,8, 1756-1758.
- GIOS, 2018: *Raport z przeprowadzonego przez Inspekcję Ochrony Środowiska w 2017 r. ogólnokrajowego cyklu kontrolnego przestrzegania przez gminy przepisów ustawy z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach oraz kontroli punktów selektywnego zbierania odpadów komunalnych.* Warszawa: Główny Inspektorat Ochrony Środowiska.
- Glaeser E. L., Kominers S. D., Luca M., Naik N., 2015: *Big Data and Big Cities: The Promises and Limitations of Improved Measures of Urban Life.* Harvard University; <http://www.nber.org/papers/w21778.pdf>.
- Grimmond S., 2007: *Urbanization and global environmental change: local effects of urban Warming.* London: “The Royal Geographical Society”, 73, 1, 83-88.
- GUS, 2017: *Ochrona środowiska. Environment.* Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Hoeschele W., 2002: *The Wealth of Nations at the Turn of the Millenium: a Classification System Based on the International Division of Labor.* „Economic Geography”; 78, 2, 221-224.
- Jałowiecki B., 1999: *Płaszczyzny urbanizacji*; w: S. Solecki, M. Malikowski (red.): *Spółczesność i przestrzeń zurbanizowana.* Rzeszów: WSP; 193-196.
- Jenkins W., 2009: *Berkshire encyclopaedia of sustainability: the spirit of sustainability.* Berkshire: Berkshire Publishing Group; 1.
- Klarin T., 2018: *The Concept of Sustainable Development: From its Beginning to the Contemporary Issues.* „Zagreb International Review of Economics and Business”, 2, 67-94,

- Kołodko G. W., 2014: *Nowy paradygmat, czyli ekonomia i polityka dla przyszłości*. „*Ekonomista*”, 2, 161-180.
- Kowalczewski W., 2013: *Przedsiębiorstwo w teorii ekonomicznej i praktyce gospodarczej*. „*Zeszyty Naukowe Uczelni Warszawskiej im. Marii Skłodowskiej-Curie*”, 1, 85-100.
- Krabbendam L., Os J. van, 2005: *Schizophrenia and urbanicity: a major environmental influence – conditional on genetic risk*. „*Schizophrenia Bulletin*”, 31, 795-799.
- Krugman P., 2010: *Building a Green Economy*. „*Climate Change – Building a Green Economy – The New York Times Magazine*”; https://cobblab.eas.gatech.edu/energy/Readings/envEcon_krugman.pdf.
- Laurent E., 2015: *Social-Ecology: exploring the missing link in sustainable development*. Hal: archives-ouvertes; <https://hal-sciencespo.archives-ouvertes.fr/hal-01136326/document>.
- Lederbogen F., Kirsch P., Haddad L., Streit F., Tost H., Schuch P., StefanWüst S., Pruessner J. C., Rietschel M., Deuschle M., Meyer-Lindenberg A., 2011: *City living and Urban upbringing affect neural social stress processing in humans*. „*Nature*”, 474, 23, 498-501.
- Lenzen M., Peters G. M., 2009: *How City Dwellers Affect Their Resource Hinterland A Spatial Impact Study of Australian Households*. „*Journal of Industrial Ecology*”, 14, 73-90.
- Leoński W., 2016: *Ekologiczne aspekty Społecznej Odpowiedzialności Biznesu*. „*Studia i Prace WNEiZ US*”, 43, 1, 45-53.
- Li Y., Li Y., Zhou Y., Shi Y., Zhu X., 2012: *Investigation of a coupling model of coordination between urbanization and the environment*. „*Journal of Environmental Management*”, 98, 127-133.
- Loiseau E., Saikku L., Antikainen R., Droste N., Hansjürgens B., Pitkänen K., Leskinen P., Kuikman P., Thomsen M., 2016: *Green economy and related concepts: an overview*. „*Journal of Cleaner Production*”, 139, 361-371.
- Luck G.W., Davidson P., Boxall D., Smallbone L., 2011: *Relations between Urban bird and plant communities and human well-being and connection to nature*. „*Conservation Biology*”, 25, 816-826.

- Łojewski S., 2008: *Ekonomia zasobów a zrównoważony rozwój*. „Woda-Środowisko- Obszary Wiejskie”, 8, 115-134.
- Manfré L. A., Hirata E., Silvia J. B., Shinohara E. J., Giannotti M. A., Larocca A. P. C., Quintanilha J. A., 2012: *An Analysis of Geospatial Technologies for Risk and Natural Disaster Management*. “International Journal of Geo-Information”, 1, 166-185.
- Matsuoka R. H., Kaplan R., 2008: *People needs in the urban landscape: analysis of landscape and urban planning contributions*. „Landscape Urban Planning”, 84, 7-19.
- McLaren R., Coleman D., Mayunga S., 2005: *Sustainable Management of Mega Growth in Megacities*; w: R. McLaren, D. Coleman, S. Mayunga (red.): *TS 19 – Planing in Informal Settlements*. Cairo; <https://biust.pure.elsevier.com/en/publications/sustainable-management-of-mega-growth-in-megacities>.
- McMichael A. J., 2000: *The Urban environment and health in a world of increasing globalization: issues for developing countries*. “Bulletin of the World Health Organization”, 78, 1117-1126.
- Os J. van, Kenis G., Rutten B. P., 2010: *The environment and schizophrenia*. „Nature”, 468, 203-212.
- Peen J., Schoevers R. A., Beekman A. T., Dekker J., 2010: *The current status of urban-rural differences in psychiatric disorders*. „Acta Psychiatrica Scandinavica”, 121, 84-93.
- Picarelli L., Urciuoli G., Ramondini M., Comegna L., 2005: *Main features of mudslides in tectonised highly fissured clay shales*. “Landslides”, 2, 15-30.
- Potsiou C., Doytsher Y., Kelly P., Khouri R., McLaren R., Mueller H., 2010: *Rapid Urbanization and Mega Cities: The Need for Spatial Information Management*, International Federation of Surveyors; https://www.fig.net/resources/monthly_articles/2010/march_2010/march_2010_potsiou_etal.pdf.
- Potting J., Schöpp W., Blok K., Hauschild M., 1998: *Site-dependent life-cycle impact assessment of acidification*. „Journal of Industrial Ecology”, 2, 63-87.
- Rogall H., 2010: *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*, Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Rykiel Z., 2006: *Podstawy geografii politycznej*. Warszawa: PWE.

- Sadamichi Y., Kato S., 2006: *Life cycle impact assessment of fuel procuring and electricity generating processes in Japan by using an "LCA-NETS" scheme.* „International Journal of Emerging Electric Power Systems”, 7, 1, 1-19.
- Selten J. P., Cantor-Graae E., 2005: *Social defeat: risk factor for schizophrenia?* „The British Journal of Psychiatry”, 187, 101-102.
- Shwartz A., Turbé A., Simon L., Julliard R., 2014: *Enhancing urban biodiversity and its influence on city-dwellers: An experiment.* „Biological Conservation”, 171, 82-90.
- Szczepański M., Jałowicki B., 2002: *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej.* Warszawa: Scholar.
- Tzoulas K., Korpela K., Venn S., Yli-Pelkonen V., Kazmierczak A., Niemela J., James P., 2007: *Promoting ecosystem and human health in urban areas using Green Infrastructure: a literature review.* „Landscape Urban Planning”, 81, 167-178.

Wpłynęło/received 20.02.2021; poprawiono/revised 28.04.2021